

BP ANDRZEJ F. DZIUBA

Uniwersytety Kardynała Stefana Wyszyńskiego

rezydencja@diecezja.lowicz.pl

ORCID: orcid.org/0000-0002-3845-5364

OCZEKIWANIA PRZEMIAN SŁUŻEBNOŚCI KOŚCIOŁA

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2022.005>

Streszczenie

Przekazane Apostołom zadanie „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody...” (Mt 28,19) zostaje umocnione darem Ducha Świętego (por. Dz 2,1-12). Nowa wspólnota, kształtująca się wokół Apostołów staje się widocznym Kościołem. Jednak, dla mocy świadectwa, potrzebny jest Kościół ewangeliczny. Także współczesny świat potrzebuje ludzi Chrystusowych, cichych i pokornego serca, ludzi sumienia, gotowych odważnie świadczyć dzieła miłosierdzia. To jarzmo nie jest trudne dla tych, którzy naśladować Jezusa są łagodni i pokornego serca. Tylko chrześcijanie umocnieni Duchem Świętym są gotowi do daru z siebie i budowania wolności, pokoju i miłości. Jednak tylko sakrament pokuty i Eucharystia dają siłę do walki z grzechem w życiu osobistym i społecznym. W Kościele nie może zabraknąć przemiany wszystkich chrześcijan, i to niezależnie od ich orientacji teologicznych oraz proveniencji kościelnych. Pojednanie trzeba zawsze odnieść do siebie i swego postępowania oraz wyborów moralnych. W sakramencie pokuty następuje pojednanie z miłosiernym Ojcem oraz ludźmi, jako bracia i siostry. Eucharystia uświęca i gromadzi w jedną rodzinę, zapraszając na ucztę w pielgrzymim Domu Ojca. Jednym ze znamion negacji Ewangelii jest dramatyczny brak jedności Kościoła. Pielgrzymując w świecie Kościół staje także wobec zadania ewangelizacji polityki. Nie mniej wyzwaniem pozostaje budowanie wolności i suwerenności. Wszystko to winno być nacechowane troską o człowieka, w życiu indywidualnym oraz społecznym. W dziele przemiany świata Kościół winien być nacechowany służebnością wobec nauki i kultury.

Słowa kluczowe: *Kościół, życie społeczne, orędzie Ewangelii, humanizm, pokój*

*EXPECTED CHANGES IN CHURCH'S MINISTERIAL FUNCTION***Abstract**

The mission entrusted to the Apostles: "Go, therefore, make disciples of all nations; baptize them in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit" (Matthew 28,19) was empowered by the gift of the Holy Spirit (cf. Acts 2,1-12). A new community growing around the Apostles emerges as a visible Church. However, the Church needs to live by the Gospel in order to make her message meaningful. Today's world also needs Christ-like people who are gentle and humble in heart, the people of right conscience and prepared to bear witness through the works of mercy. This yoke is not heavy for those who, taking the example of Jesus, are gentle and humble in heart. Only those Christians who have the gift of the Holy Spirit are ready to make a gift of themselves and to build in freedom, peace and love. The sacraments of penance and of the Eucharist give strength to fight against sin in both personal and social life. The call to convert is always valid and it applies to all Christians coming from various theological orientations and traditions. The call to reconciliation is to be present in one's moral choices. The sacrament of penance offers reconciliation with God and with people who are one's brothers and sisters. The Eucharist sanctifies and gathers in one family, inviting all for supper in Father's Pilgrims House. The lack of unity in the Church is a serious sign of the rejection of the Gospel message. The pilgrim Church has the task to evangelise politics and to build freedom and sovereignty. In her mission, the Church always needs to care for humanity in both the personal and the social life. She is therefore identified by her respect for both the science and the human cultures.

Keywords: *Church, social life, Gospel, humanity, freedom*

Ludzkość mimo obawy i niepewności jutra żyje ciągle oczekiwaniami. Jednocześnie istnieje świadomość przeszłości, czasem gorzkiej i bolesnej, wręcz dramatycznej. Przeszłość staje się fundamentem ku przyszłości, choć pozostanie niemożliwą do przewidzenia. Zatem jak do niej podejść, jak ją rozeznaczyć pomyślnie dla siebie, dla innych, a może i dla świata? Europa Środkowo-Wschodnia cieszy się darem wolności i suwerenności, ale i jednocześnie przeżywa realne problemy wewnętrzne oraz zewnętrzne. Dotyczy to m.in. demografii, warunków życia, koncentracji bogactw, ideologii, ubóstwa, ekologii czy zagrożeń. Dotyczy to wreszcie także kultury, ekonomii i polityki oraz religii. W te procesy wpisuje się Kościół Jezusa Chrystusa. Oczekiwana jest jego służebność w posłudze głoszenia i jednania. Jan Paweł II zachęcał, aby Kościół „tę Chrystusową posługę

jednania dalej prowadził i odważnie jej przewodził. Będzie to niezastąpiony wkład w budowanie – opartego na Bogu i Jego przykazaniach – ładu moralnego, jakiego wymaga odzyskana wolność. Droga do odnowy społeczeństwa prowadzi przez odnowę serca człowieka”¹. Jednak dzieło to winien odnieść także do siebie i wszystkich swoich członków.

1. POTRZEBNY KOŚCIÓŁ EWANGELICZNY

Orędzie wskazujące na błędy i grzechy nie może być tylko adresowane do innych. Świadomość i poczucie braków nie może być tylko skierowane poza siebie. Każde przepowiadanie winno być najpierw adresowane do zwiastującego je. Tylko wówczas nabiera ono relacji wobec prawdy. Wówczas podejmowane przez Kościół dzieło pojednania będzie znakiem, że wśród uczniów Chrystusa obecna jest moc Ducha Świętego². To ostatecznie On pełni swe szczególnie posłannictwo w Kościele (por. J 14,26; 15,26; 16,13)³.

Chrześcijaństwo potrzebuje odnowy w Duchu Świętym. Wskazana przez Jana Pawła II nowa ewangelizacja, tj. nadzieja dla orędzia Jezusa z Nazaretu nadal czeka na dzieła Ducha Pana. Zaczyna się ona od autoewangelizacji, od otwarcia się na Ducha Świętego, który zawsze jest u początku wszelkiej ewangelizacji.

Żywym wezwaniem do Kościoła są słowa apostoła Pawła: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii” (1 Kor 9,16)⁴. Jest ono bowiem powołaniem i obowiązkiem nałożonym przez samego Boga (por. Dz 9,5-6; Ga 1,15-16; Rz 1,14-15)⁵. Z drugiej

¹ Jan Paweł II, *Ewangelia może zmienić oblicze tej ziemi, czyniąc ją bardziej ludzką*, Watykan, 16.01.1998, w: tenże, „*Moja i Wasza Ojczyzna*”. *Przemówienia do biskupów polskich wygłoszone z okazji wizyty „ad limina Apostolorum”*, Warszawa 1998, 5.

² Por. tenże, *List apostolski „Tertio Millennio Adveniente”*, Città del Vaticano 1994, 44.

³ Por. Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, Città del Vaticano 2013, 38; H. Wattiaux, *Engagement de Dieu et fidélité du chrétien. Perspectives pour une théologie morale fondamentale*, Louvain-la-Neuve 1979, s. 150–155; W. Bouwmeester, *L'alleanza nella Bibbia*, Bari 1972, s. 113–116; N. Lazure, *Les valeurs morales de la théologie johannique (Évangile et Épîtres)*, Paris 1965, s. 65–118; B. Prete, *Dati e caratteristiche della antropologia giovannea*, w: *L'antropologia biblica e morale. Atti del Io Congresso dei Bibliisti e Moralisti dell'Italia Meridionale (Castellamare 1–2 giugno 1971)*, Napoli 1972, s. 857–860; A. Muszala, *Przewodnik po cierpieniu*, Kraków 2016, s. 39–40.

⁴ „Obyśmy mogli czuć się przynaglani Jego miłością (por. 2 Kor 5,14) i umieli powiedzieć wraz ze św. Pawłem: «Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii»” (Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, Città del Vaticano 2018, 130).

⁵ „...nakaz głoszenia Ewangelii wszystkim ludziom jest pierwszorzędnym i naturalnym posłannictwem Kościoła. (...) obowiązek ewangelizacji należy uważać za łaskę i właściwe powołanie Kościoła; wyraża on najprawdziwszą jego właściwość. Kościół jest dla ewangelizacji, czyli po to, aby głosił i nauczał słowa Bożego” (Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*, Città del Vaticano 1975, 14). Por. H. Langkammer, *Etyka Nowego Testamentu*, Wrocław 1985, s. 164–166.

strony to także zachęta do odnowy, której celem jest nadzieja „nowej wiosny życia chrześcijańskiego”⁶. To jest także zobowiązanie, które winno być autorefleksją nad Kościołem⁷.

Refleksja nad przeszłością Kościoła nie powinna pozostać tylko życzeniem. Idzie zatem o osoby czy wspólnoty oglądy, które winny uświadomić braki, zaniedbania czy grzechy. Dotyczy to niekiedy także osób zmarłych, tak biskupów jak i kapłanów, osób zakonnych czy świeckich zaangażowanych w posługę ewangelizacyjną.

Refleksja nad katolicyzmem musi dostrzec potrzebę pojednania i rozeznania niedoskonałości ludzi Kościoła. Nie można problemu sprowadzać m.in. do księży związanych z ruchami patriotycznymi, duszpasterstwem wojskowym oraz zaangażowanymi w różne ruchy np. pacyfistyczne oraz społeczne, a nawet dziś akcentowane zło moralne. To uproszczony obraz czy unikanie przeszłości i teraźniejszości, znaczonych dramatami ludzi, stojących niekiedy w hierarchii Kościoła. Ta rzeczywistość winna być zanurzona w owocach chrztu św., ku ciągłemu obmyciu odradzającemu (por. Rz 8,15; Tt 3,5; Ga 4,5).

Kościół powinien zadbać o swoje ewangelizacyjne powołania. *Munus propheticum*, *munus sacerdotale* i *munus regale* stają jako wyzwania, które nieustannie łączą się z nawróceniem i pojednaniem (por. Ef 2,22; 1 P 2,9). Stąd w Kościele udział „w potrójnym urzędzie Chrystusa, właśnie dlatego, że wywodzi się z przynależności do kościelnej wspólnoty, winien być przeżywany i realizowany we wspólnocie i dla wspólnoty”⁸. Dotyczy to także wspólnoty świeckiej oraz jej odpowiedzialności w duchu troski o człowieka (por. 1 Kor 12,12-31).

2. DRAMATYCZNY BRAK JEDNOŚCI KOŚCIOŁA

Katolicy nie powinni pomniejszać wrażliwości na uczniów tego samego Pana. Jedność w Jezusie z Nazaretu jest nadzieją ale i wymaganiem podzielonego chrześcijaństwa ku realizacji Modlitwy Arcykapłańskiej, „aby stanowili jedno – *ut unum sit*” (J 17,22)⁹, co jest także uczestnictwem w chwale, którą Jezus otrzymuje od

⁶ Por. Jan Paweł II, *Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!*, Watykan, 2.02.1998, w: tenże, *Moja i Wasza Ojczyzna*, 2.

⁷ Por. tenże, *Encyklika „Dominum et Vivificantem”*, Città del Vaticano 1986, 32; R. Tremblay, *L'innalzamento del Figlio, fulcro della vita morale*, Roma 2001, s. 42–43, 97–99; H. U. von Balthasar, *Teologia misterium paschalnego*, Kraków 2001, s. 167–170; F.-X. Durrwell, *La morte del Figlio. Il mistero di Gesù e dell'uomo*, Napoli 2007, s. 649–652.

⁸ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, Città del Vaticano 1988, 14.

⁹ Por. KDK 24; Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, 17; L. Ullrich, *Problem jedności Kościoła w perspektywie współczesnej odnowy ekumenicznej*, „Communio” 8(1988) nr 2, s. 54–77; J. F. Randall, *The Theme of Unity in John XVII, 20–23*, „Ephemerides Theologicae Lovanienses” 41:1965 s. 373–394; M.-E. Boismard, *La connaissance de Dieu dans l'Alliance Nouvelle d'apres*

Ojca (por. J 1, 14). Podejmowanie inicjatyw ku jedności jest nadzieją i jednocześnie darem. Oczekuje się na bardziej pogłębione rozumienie sensu ekumenizmu oraz jego konkretnych wyrazów¹⁰.

To modlitwa Jezusa za tych, którzy uwierzą w Niego. Jest to prośba o jedność tak doskonałą, jak doskonałą jest jedność Ojca i Syna. Jedność uczniów w wierze, która będzie łączyła ich także z Ojcem i Synem, ma być dla świata dowodem boskiego pochodzenia Jezusa i jego posłannictwa (por. J 17,20-21). Dzieła ekumeniczne pozwalają na świadectwo wiary chrześcijan, o ile są oni otwarci na Mistrza oraz Jego orędzie. „Nasza droga uświęcenia musi nieustannie utożsamiać się z tym pragnieniem Jezusa: «aby wszyscy stanowi jedno, jak Ty, Ojcze, we mnie, a Ja w Tobie» (J 17,21)”¹¹.

Obok ekumenizmu potrzeba jest otwartości na inne religie i wspólnoty religijne. Zatem Kościół rozeznaje znaczenie dążeń ekumenicznych oraz międzyludzkiej jedności pomiędzy wyznawcami różnych religii, a także wobec podejmowanych prób budowania życia publicznego „tak jakby Boga nie było”. Brak tej współpracy, podobnie jak w czasach totalitaryzmu, wykorzystywany jest w życiu społecznym przez przeciwników religii.

3. PYTANIA O RACHUNEK SUMIENIA KOŚCIOŁA

Jan Paweł II podkreśla, że wiara nie powinna mieć fundamentalistycznego charakteru i nie wolno na niej budować ideologii¹². Walka z nią jest szczególnie priorytetem. Jej dramatyczne znaki miały miejsce w historii, a zatem nie tylko w Kościele powinno to być przedmiotem badań i rachunku sumienia.

Prawda, że „Sobór nie przybrał surowego stylu postępowania Jana Chrzciciela, który nad brzegami Jordanu nawoływał do pokuty i do nawrócenia (por. Łk 3, 1-17), to jednak ujawnił w sobie coś z tego dawnego Proroka, ukazując z nową mocą współczesnemu człowiekowi Chrystusa, «Baranka Bożego, który gładzi

la premiere lettre de Saint Jean, „Revue Biblique” 56(1949) s. 376–379, 388–390; W. Hryniewicz, „Jeden jest Pan, jedna wiara...”. *Kilka refleksji o jedności Kościoła i tożsamości wiary*, „Communio” 8:1982 nr 2, s. 78–91.

¹⁰ „Trzeba zdecydowanie kontynuować dialog, nie ustępując wobec trudności i przeciwności; należy go prowadzić «w różnych wymiarach – doktrynalnym, duchowym i praktycznym – kierując się logiką wymiany darów, które Duch wzbudza w każdym Kościele, oraz wychowując wspólnoty i wiernych, przede wszystkim młodych do przeżywania spotkania i właściwie rozumianego ekumenizmu jako zwykłego wymiaru życia i działalności Kościoła»” (Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa”*, Città del Vaticano 2003, 31).

¹¹ Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, 146.

¹² Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Città del Vaticano 1991, 46.

grzech świata» (por. J 1,29), Odkupiciela człowieka, Pana historii”¹³. On jest Panem historii i ludzi. „Wiemy, że ten Bóg jest i że dlatego moc, która «gładzi grzech świata» (J 1,29) jest obecna w świecie”¹⁴.

Sprawdzianem nawrócenia jest miłość bliźniego, wspieranie go w potrzebach i dzielenie się tym, co się posiada (por. Łk 3,10-14). Jezus jest Barankiem, ponieważ ofiaruje swoje życie za grzechy, podobnie jak baranek paschalny, czy wreszcie Sługa Jahwe, nazwany barankiem (por. Iz 53,7). Wiadomo jednak, że ani baranek paschalny, ani też baranki w świątyni nie były ofiarą ekspiacyjną za grzech. Zatem jedynie mesjański tekst Izajasza, w którym prorok porównuje ofiarę złożoną z życia przez bezgrzesznego Sługę Jahwe do śmierci cichego baranka, może stanowić paralelę do słów Jana Chrzciciela. Apostołowie zrozumieli tę myśl dopiero w świetle zmartwychwstania (por. J 1,29; Dz 8,32-33)¹⁵.

4. KOŚCIÓŁ A EWANGELIZACJA POLITYKI

Trudno rozeznąć rzeczywistość polityczną i osoby w niej uczestniczące¹⁶. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* „*Gaudium et spes*” podkreśla, iż „jest sprawą doniosłą, żeby zwłaszcza w społeczeństwach pluralistycznych doceniono właściwy stosunek między wspólnotą polityczną a Kościołem i by jasno rozróżniano to, co czynią wierni, czy to poszczególni, czy też stowarzyszeni, we własnym imieniu jako obywatele kierujący się głosem sumienia chrześcijańskiego, od tego, co czynią wraz ze swymi pasterzami w imieniu Kościoła”¹⁷. To często ważne rozeznanie relacji między Kościołem a polityką (por. Mt 22,15-22). Jednak podstawowym celem Kościoła jest oddawanie chwały Bogu oraz zbawienie ludzi.

Celem Kościoła nie jest dążenie do władzy czy wypracowanie rozwiązań społecznych lub politycznych¹⁸. W działalności społecznej należy pamiętać, że „Kościół nie jest partią polityczną i nie identyfikuje się z żadną partią polityczną.

¹³ Tamże, 19; por. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, t. 1, Freiburg im Br. 1965, s. 283–285; A. Negoltsa, C. Daniel, *L'Agneau de Dieu est le Verbe de Dieu*, „Novum Testamentum” 13(1971) s. 24–37; F. M. Braun, *Le peche du monde selon St. Jean*, „Revue Thomiste” 65:1965 s. 181–201.

¹⁴ Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, Città del Vaticano 2007, 36.

¹⁵ Por. J. Ratzinger, *Rappresentanza/Sostituzione*, w: *Dizionario teologico*, Brescia 1969, s. 46–48; G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 560–563; R. E. Brown, *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale*, Assisi 1999, s. 7784.

¹⁶ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Città del Vaticano 1981, 20.

¹⁷ KDK 76.

¹⁸ Por. SRS 41.

jest ponadpartyjny, otwarty na wszystkich ludzi dobrej woli”¹⁹. Kościół służy wspólnocie ludzkiej oraz jej wyrazom ziemskim, w tym także politycznym. Natomiast wobec niedoskonałości opcji politycznych, kapłan jako świadek przyszłej rzeczywistości (por. Dz 1,8; por. też Łk 20,34-38), winien zachowywać roztropny dystans wobec akcji i instytucji politycznych. Misja, podobnie jak u apostołów, polega na dawaniu świadectwa o Zmartwychwstałym (por. J 15,26-27; Dz 4,33).

5. BUDOWANIE WOLNOŚCI I SUWERENNOŚCI

Ostatecznie „człowiek jest drogą Kościoła. Nasze polskie <<znaki czasu>> uległy wyraźnemu przesunięciu wraz z załamaniem się systemu marksistowskiego i totalitarnego, który warunkował świadomość i postawy ludzi w naszym kraju (...). W poprzednim układzie (...) Kościół stwarzał jakby przestrzeń, w której człowiek i naród mógł bronić swoich praw (...). W tej chwili człowiek musi znaleźć w Kościele przestrzeń do obrony przed samym sobą (...): przed złym użyciem swej wolności, przed zmarnowaniem wielkiej historycznej szansy dla narodu”²⁰. Kościół musi zatem pozostać wspólnotą wolności.

Wkładem Kościoła w dobro jest głoszenie Królestwa Bożego, które pomaga „lepiej zrozumieć potrzeby społeczeństwa godnego człowieka, naprawić wypaczenia, zachęcać do odważnego działania w służbie dobra”, a „do tego dzieła przepajania duchem Ewangelii rzeczywistości ziemskich powołani są, razem ze wszystkimi ludźmi dobrej woli, chrześcijanie, a w szczególny sposób ludzie świeccy”²¹. Odpowiedzialność Królestwa Bożego zapoczątkowana w chrzcie św. towarzyszy chrześcijaninowi przez całe życie (por. Mk 1,14).

Po upadku „realnego socjalizmu” oraz odzyskaniu wolności i suwerenności troskę Kościoła powinny budzić m.in. pozostałości tego systemu w mentalności ludzi. Idzie tu o nowy i „inny mur, niewidzialny, (...) mur, który przebiega przez ludzkie serca”²², także wielu Polaków. Przecież „podstawowy błąd socjalizmu ma charakter antropologiczny”²³. To co kreowane jest w świecie często dzieli ludzi,

¹⁹ Tenże, *Kościół na polskiej ziemi wobec nowych zadań. Przemówienie do II grupy Biskupów polskich*, 10.01.1993, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 14(1993) nr 2, 3.

²⁰ Tenże, *Przesłanie do biskupów polskich*, Kraków, 8.06.1997, w: *Pielgrzymka Apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski, 31.05.1997 – 10.06.1997. Przemówienia, dokumentacja*, Poznań 1997 s. 138.

²¹ Tenże, *Encyklika „Centesimus annus”*, 25; por. tenże, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, 36; H. Urs von Balthasar, *Królestwo Boże a Kościół*, „Communio” 6(1986) nr 2, s. 35–42; E. Weron, *Ludzie świeccy w służbie Królestwa Bożego*, „Communio” 6(1986) nr 2, s. 105–113.

²² Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej z okazji 1000-lecia śmierci świętego Wojciecha*, Gniezno, 3.06.1997, w: *Pielgrzymka Apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski*, s. 62.

²³ Tenże, *Encyklika „Centesimus annus”*, 13.

wręcz okrada ich z wolności i suwerenności, wywołuje lęki i obawy. „A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28,20).

6. TROSKA O CZŁOWIEKA

W respektowaniu praw moralnych, rozpoznawanych w sumieniu, niezbędna jest obrona podstawowych praw człowieka (chroniąc każdego, zwłaszcza najbardziej bezbronnych i najsłabszych członków wspólnot). To jest także warunkiem budowania zaufania między członkami różnych wspólnot, zwłaszcza w Chrystusie (por. Hbr 10,23)²⁴.

W czasach mesjańskich, „w Jezusie Chrystusie Bóg nie tylko mówi do człowieka. Wcielenie Syna Bożego świadczy o tym, że Bóg szuka człowieka. To poszukiwanie Jezus sam wielokrotnie przyrównywał do poszukiwania zagubionej owcy (por. Łk 15,1-7). (...). Bóg wychodzi na poszukiwanie człowieka stworzonego na swój obraz i podobieństwo, czyni to dlatego, że go miłuje odwiecznie w Słowie i pragnie go wynieść w Chrystusie do godności przybranego dziecka”²⁵. Obraz pasterza, który bierze na ramiona zagubioną owcę, uwypukla miłość, która zapomina o wyrzutach, a cieszy się z odnalezienia zguby. Radość z uratowania grzesznika podkreśla zwołanie przyjaciół i sąsiadów, aby i oni cieszyli się razem (por. Łk 15,8-32). Fundamentem jest wyniesienie człowieka do doskonałości z Bogiem, ale w paschalnym orędziu Nowego Przymierza.

Na fali demokratycznych przemian „od kilku lat dokonują się w Polsce poważne przekształcenia w dziedzinie ekonomii. (...) Jest jednak w Polsce wielu jeszcze ludzi żyjących w warunkach niezmiernie trudnych, ludzi bezdomnych, opuszczonych, głodnych, upośledzonych i pokrzywdzonych, którzy znaleźli się w takiej sytuacji nie z własnej winy. (...) Wszyscy oni powinni być otoczeni przez Kościół troskliwą opieką duszpasterską, ale nie można też zamykać oczu na ich potrzeby dnia codziennego, związane z mieszkaniem, wyżywieniem, leczeniem, czy też ze znalezieniem pracy i możliwości zarobienia na życie. Niech głos Kościoła będzie tu jasny i słyszany wszędzie tam, gdzie należy się upomnieć o los tych ludzi i ich prawa”²⁶. Z troską o najbiedniejszych i ludzi marginesu winno być posługą

²⁴ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji* (mps. w posiadaniu autora).

²⁵ Jan Paweł II, *List apostolski „Tertio Millennio Adveniente”*, 7; por. W. Trilling, *Christusverkündigung in den synoptischen Evangelien*, Leipzig 1968, s. 108–122; W. Marchel, *Abba, Vater! Die Vaterbotschaft des Neuen Testaments*, Düsseldorf 1963, s. 57–67.

²⁶ Jan Paweł II, *„Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!”*, 6.

ludzi Kościoła (por. Jk 2,14-26). Ubóstwo, jako znak czasów mesjańskich winno wyzwać z troską o najbardziej potrzebujących (por. J 12,8)²⁷.

7. LUDZIE SUMIENIA

W relacjach międzyludzkich „jednak najbardziej podstawowym problemem pozostaje sprawa ładu moralnego. (...) Dlatego Polska woła dzisiaj nade wszystko o ludzi sumienia! Być człowiekiem sumienia, to znaczy przede wszystkim w każdej sytuacji swojego sumienia słuchać i jego głosu w sobie nie zagłuszać, choć jest on nieraz trudny i wymagający”²⁸. To także zasada św. Pawła: „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj !” (Rz 12,21). „Św. Paweł zachęcał chrześcijan Rzymu, aby «nikomu nie odpłacali złem za zło» (Rz 12,17), aby nie chcieli wymierzać sami sobie sprawiedliwości (por. 19), i nie dali się zwyciężyć złu, ale by «zło dobrem zwyciężać» (12,21)”²⁹.

Stąd „w Jezusie Chrystusie Bóg nie tylko mówi do człowieka – Bóg szuka człowieka. (...) Bóg szuka człowieka z potrzeby swego ojcowskiego serca. Dlaczego szuka ? Dlatego, że człowiek oddalił się od Boga, ukrył się przed Bogiem, (...). Człowiek dał się sprowadzić na manowce przez nieprzyjaciela Boga (por. Rdz 3,13). Szatan okłamał go, starając się mu wmówić, że on sam jest bogiem, że może poznać tak jak Bóg dobro i zło, nie licząc się z Bożą wolą, że może po swojemu rządzić światem (por. Rdz 3,5)”³⁰.

Oczywistym jest, że „być człowiekiem sumienia, to znaczy wymagać od siebie, podnosić się z własnych upadków, ciągle na nowo się nawracać. Być człowiekiem sumienia, to znaczy angażować się w budowanie królestwa Bożego: królestwa prawdy i życia, sprawiedliwości, miłości i pokoju, w naszych rodzinach, w społecznościach, w których żyjemy, i w całej Ojczyźnie; to znaczy także podejmować odważnie odpowiedzialność za sprawy publiczne; troszczyć się o dobro wspólne, nie zamykać oczu na biedy i potrzeby bliźnich, w duchu ewangelicznej solidar-

²⁷ Por. A. F. Dziuba, *Czy Bóg może istnieć bez biednych?* „Przewodnik Katolicki” 2000 nr 3 s. 23; tenże, *Czy Bóg może istnieć bez biednych?* „Teologia i Człowiek” 40(2017) nr 4, s. 11–25.

²⁸ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej ku czci świętego Jana Sarkandra, Skoczów, 22.05.1995*, w: *Jan Paweł II na rodzinnej ziemi, 22 maja 1995 roku. Wizyta duszpasterska Ojca świętego w Skoczowie, Bielsku Białej i Żywcu z okazji kanonizacji św. Jana Sarkandra*, Poznań 1996 s. 11.

²⁹ Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, 113.

³⁰ Jan Paweł II, *List apostolski „Tertio Millennio Adveniente”*, 7; por. H. U. von Balthasar, *Teodrammatica*, 4: *L'azione*, Milano 1999, s. 149-151; B. Weissnaht, *Teologia filosofica. Dio come problema filosofico e religioso*, Cinisello Balsamo 1997, s. 209–214; M. Rupnik, *Dire l'uomo*, 1: *Persona, cultura della Pasqua*, Roma 1997, s. 179–225.

ności³¹. Życie wymaga ludzi sumienia (por. Rz 2,12-16). Prawo miłości – jedyne prawo, którego nie można pomijać – domaga się wzajemnej pomocy (por. J 13,14). Każdy jej potrzebuje, choćby zdawało mu się, że sam sobie poradzi.

Pragnienia otwarte są ku wychowaniu i kształceniu. Dlatego „formacja prawego sumienia wiernych, poczynając od dzieci i młodzieży, musi być stałą troską Kościoła. Jeżeli Polska woła dzisiaj o ludzi sumienia, to pasterze Ludu Bożego powinni bliżej określić te obszary, w których najbardziej objawia się słabość sumień, aby – uwzględniając specyfikę przyczyn – służyć pomocą w cierpliwym odbudowywaniu tkanki moralnej całego narodu³². Ta dziedzina jest nadal mało zagospodarowana w ewangelizacji. Tu nie wystarczają hasła czy „amatorstwo”, gdyż formacja ludzi sumienia jest sprawą bardzo poważną.

8. SŁUŻEBNOŚCI WOBEC NAUKI I KULTURY

Służąc społeczeństwu Kościół zintegrował się z kulturą i tradycją. Można powiedzieć, że rodzima kultura, podobnie jak i europejska, nosi znamiona chrześcijańskie „ze swoją Ewangelią, ze swoim rozumieniem człowieka i wkładem w rozwój dziejów ludów i narodów³³. Trudno ją rozeznaczyć bez odwołania się do chrześcijańskich korzeni, co nie pomniejsza zasług, np. myśli greckiej, judaistycznej czy muzułmańskiej.

To stawia intelektualistom wymagania wierności ich powołaniu. Każdy uczoney i artysta, „bez względu na przekonania, jest powołany do tego, by (...) spełniał funkcję sumienia krytycznego wobec tego wszystkiego, co człowieczeństwu zagraża lub co go pomniejsza³⁴. W tym „posługa myślenia” spotyka się z posługą ewangelizacyjną. Dlatego „dialog Kościoła z ludźmi nauki i twórcami kultury jest nie tyle wymogiem chwili, ile raczej wyrazem swoistego przymierza na korzyść człowieka w imię prawdy, piękna i dobra, bez których życiu ludzkiemu zagraża pustka i bezsens³⁵.

³¹ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej ku czci św. Jana Sarkandra*, s. 11; por. Franciszek, *Adhortacja apostolska*, „*Gaudete et exsultate*”, 73; L. Rossi, *Carita*, w: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, red. L. Rossi, A. Valsecchi, Roma 1976, s. 94–96; F. Bogdan, *Chrystus – Prawodawca moralny*, w: *Powołanie człowieka*, red. B. Bejze, t. 6: *W służbie ludowi Bożemu*, Poznań 1983 s. 181–186; G. Siegwalt, *La loi chemin du salut*, Neuchatel 1971 s. 76–77; R. Laurentin, *Nowe wymiary miłości*, Warszawa 1977 s. 54–66.

³² Jan Paweł II, *Świat dzisiejszy woła o kapłanów świętych*, Watykan, 14.02.1999, w: tenże, *Moja i Wasza Ojczyzna*, 2.

³³ Tenże, *Homilia podczas Mszy świętej z okazji 1000-lecia śmierci świętego Wojciecha*, s. 62.

³⁴ Tenże, *Przemówienie na spotkaniu z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków, 8.06.1997, w: *Pielgrzymka Apostolska Ojca świętego Jana Pawła II do Polski*, s. 146.

³⁵ Tenże, *Świat dzisiejszy woła o kapłanów świętych*, 3.

Oczywistym jest, że trzeba umacniać więź z ludźmi kultury i nauki. Jest to również jedno z zadań nowej ewangelizacji. Przecież „ewangelizacja to także spotkanie z kulturą każdej epoki”³⁶. Jezus Chrystusa jako „droga, prawda i życie” (por. J 14,6) zachęca do udziału w budowaniu kultury społecznej i politycznej inspirowanej Ewangelią³⁷.

Stosunek Kościoła do kultury i nauki winien być twórczy. Jest to potrzeba jej rozwoju, choć w Kościele nadal jest mało doceniana. Tymczasem, jak pokazuje historia, „naród bowiem istnieje «z kultury» i «dla kultury»”³⁸. Dzięki kulturze staje się wolny i suwerenny. Można zatem stwierdzić, iż zatroskanie o kulturę narodu dziś, gdy jest ona zagrożona i w stanie kryzysu, nie może zabraknąć ewangelizacji. Powinno ono być skierowane ku środkom masowego przekazu, stanowiących dziś trudny „współczesny areopag” kultury³⁹.

9. POLSKA A EUROPEJSKA JEDNOŚĆ

Trzeba sobie uświadomić, że poprzez „chrzest Mieszka I i jego dworu (...) Polska weszła w krąg kultury chrześcijańskiego Zachodu i zaczęła budować swą przyszłość na fundamencie Ewangelii. Od tamtych czasów staliśmy się pełnoprawnymi członkami europejskiej rodziny narodów ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami. Współ z innymi narodami Europy jesteśmy współtwórcami, a zarazem dziedzicami jej bogatej historii i kultury”⁴⁰. Europa jest taka między innymi dzięki Polsce i jej wkładowi w Stary Kontynent.

Wspólnota winna być budowana z poszanowaniem narodowych kultur, na duchowych i etycznych fundamentach, a nie tylko na współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej. Trzeba pokonać niewidzialny mur, który dzieli ludzi, jego przejawy m.in. agresję i lęk, nietolerancję i ksenofobię czy antysemityzm, egoizm, pychę odniesień do innych.

³⁶ Tenże, *Przekroczyć próg nadziei*. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego, Lublin 1994 s. 93.

³⁷ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Nota doktrynalna o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu politycznym*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 23(2003) nr 2, 6.

³⁸ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2.06.1980*, w: tenże, *Nauczanie papieskie*, t. 3 z. 1 (1980, styczeń-czerwiec), Poznań 1985, 14.

³⁹ Tenże, *Encyklika „Redemptoris missio”*, Città del Vaticano 1990, 37. „... nowa ewangelizacja wymaga od chrześcijan odwagi, by zadomowić się na tych «nowych areopagach», znajdując środki i sposoby na to, by również w tych ultranowoczesnych miejscach było obecne dziedzictwo edukacji i mądrości, które przechowuje tradycja chrześcijańska” (XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej. Lineamenta*, Watykan 2011, s. 16).

⁴⁰ Jan Paweł II, *Świat dzisiejszy woła o kapłanów świętych*, 1.

To kapitał pełen nadziei ku przyszłości. Ale wydaje się, że „do prawdziwego zjednoczenia kontynentu europejskiego droga jest jeszcze daleka. (...). Ten najgłębszy fundament jedności przyniosło Europie i przez wieki go umacniało chrześcijaństwo ze swoją Ewangelią, ze swoim rozumieniem człowieka i wkładem w rozwój dziejów ludów i narodów. Nie jest to zawłaszczanie historii. Jest bowiem historia Europy jakby wielką rzeką, do której wpadają rozliczne dopływy i strumienie, a różnorodność tworzących ją tradycji i kultur jest jej wielkim bogactwem. Zrąb tożsamości Europy jest zbudowany na chrześcijaństwie”⁴¹. Taka jest prawda Europy. Nie jest to pomniejszenie znaczenia innych kultur, np. islamu, judaizmu.

PODSUMOWANIE

W Kościele nie może zabraknąć przemiany wszystkich chrześcijan, i to niezależnie od ich orientacji teologicznych oraz proveniencji kościelnych. Pojednanie trzeba zawsze odnieść do siebie i swego postępowania oraz wyborów moralnych. Na tej drodze Chrystus pozostawił liczne środki, jakimi są m.in. sakrament pokuty i Eucharystia. W sakramencie pokuty następuje pojednanie z miłosiernym Ojcem oraz ludźmi, jako bracia i siostry. Eucharystia uświęca i gromadzi w jedną rodzinę, zapraszając na ucztę w pielgrzymim Domu Ojca.

Współczesny świat potrzebuje ludzi Chrystusowych, cichych i pokornego serca (por. Mt 11,29), ludzi sumienia, gotowych odważnie świadczyć dzieła miłosierdzia⁴². To jarzmo nie jest trudne dla tych, którzy naśladując Jezusa są łagodni i pokornego serca. Tylko chrześcijanie umocnieni Duchem Świętym są gotowi do daru z siebie i budowania wolności, pokoju i miłości. Jednak tylko sakrament pokuty i Eucharystia dają siłę do walki z grzechem w życiu osobistym i społecznym.

⁴¹ Tenże, *Homilia podczas Mszy świętej z okazji 1000-lecia śmierci świętego Wojciecha*, s. 62.

⁴² „Powiedział On: «Uczcie się ode Mnie, bo jestem cichy i pokorny sercem, a znajdziecie ukojenie dla dusz waszych» (Mt 11,29). Jeśli żyjemy wzburzeni, zrozumieli wobec innych, to w końcu stajemy się zmęczeni i wyczerpani. Ale kiedy postrzegamy ich ograniczenia i wady z czułością i łagodnością, nie czując się doskonalszymi, możemy im dopomóc i unikamy marnowania energii na bezużyteczne narzekania” (Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, 72; por. R. Tremblay, „*Ma io vi dico...*”. *L'agire eccellente, specifico della morale cristiana*, Bologna 2005, s. 123–135; F.-X. Durrwell, *Il Padre. Dio nel suo mistero*, Roma 1998, s. 195–203; R. Tremblay, „*Prendete il mio giogo*”. *Filiazione e morale*, „Lateranum” 72(2006) s. 305–318).

Bibliografia

- Balthasar H. U. von, *Królestwo Boże a Kościół*, „Communio” 6(1986) nr 2, s. 35–42.
- Balthasar H. U. von, *Teodrammatica*, 4: *L'azione*, Milano 1999.
- Balthasar H. U. von, *Teologia misterium paschalnego*, Kraków 2001.
- Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, Città del Vaticano 2007.
- Bogdan F., *Chrystus – Prawodawca moralny*, w: *Powołanie człowieka*, red. B. Bejze, t. 6: *W służbie ludowi Bożemu*, Poznań 1983 s. 176–191.
- Boismard M.-E., *La connaissance de Dieu dans l'Alliance Nouvelle d'après la première lettre de Saint Jean*, „Revue Biblique” 56(1949) s. 365–391.
- Bouwmeester W., *L'alleanza nella Bibbia*, Bari 1972.
- Braun F. M., *Le peche du monde selon St. Jean*, „Revue Thomiste” 65(1965) s. 181–201.
- Brown R. E., *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale*, Assisi 1999.
- Durrwell F.-X., *La morte del Figlio. Il mistero di Gesù e dell'uomo*, Napoli 2007.
- Dziuba A. F., *Czy Bóg może istnieć bez biednych?* „Przewodnik Katolicki” 2000 nr 3, s. 23.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, Città del Vaticano 2018.
- Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, Città del Vaticano 2013.
- Hryniewicz W., „Jeden jest Pan, jedna wiara...”. *Kilka refleksji o jedności Kościoła i tożsamości wiary*, „Communio” 8:1982 nr 2, s. 78–91.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, Città del Vaticano 1988.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa”*, Città del Vaticano 2003.
- Jan Paweł II, „*Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!*”, Watykan, 2.02.1998, w: Jan Paweł II, „*Moja i Wasza Ojczyzna*”, *Przemówienia do biskupów polskich wygłoszone z okazji wizyty „ad limina Apostolorum”*, Warszawa 1998, s. 15–29.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Città del Vaticano 1991.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Dominum et Vivificantem”*, Città del Vaticano 1986.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Città del Vaticano 1981.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris missio”*, Città del Vaticano 1990.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Città del Vaticano 1987.
- Jan Paweł II, *Ewangelia może zmienić oblicze tej ziemi, czyniąc ją bardziej ludzką*, Watykan, 16.01.1998, w: Jan Paweł II, „*Moja i Wasza Ojczyzna*”. *Przemówienie do biskupów polskich wygłoszone z okazji wizyty „ad limina Apostolorum”*, Warszawa 1998, s. 5–14.
- Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej ku czci świętego Jana Sarkandra*, Skoczów, 22.05.1995, w: *Jan Paweł II na rodzinnej ziemi, 22 maja 1995 roku*.

Wizyta duszpasterska Ojca świętego w Skoczowie, Bielsku Białej i Żywcu z okazji kanonizacji św. Jana Sarkandra, Poznań 1996 s. 8–15.

Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej z okazji 1000-lecia śmierci świętego Wojciecha*, Gniezno, 3.06.1997, w: *Pielgrzymka Apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski, 31.05.1997 – 10.06.1997. Przemówienia, dokumentacja*, Poznań 1997 s. 58–65.

Jan Paweł II, *Kościół na polskiej ziemi wobec nowych zadań. Przemówienie do II grupy Biskupów polskich*, 10.01.1993, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 14(1993) nr 2, s. 19–22.

Jan Paweł II, *List apostolski „Tertio Millennio Adveniente”*, Città del Vaticano 1994.

Jan Paweł II, *Prezbiter wobec społeczności świeckich*. Audiencja generalna, 28.07.1993, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 14(1993) nr 11, s. 42–44.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori*, Lublin 1994.

Jan Paweł II, *Przemówienie na spotkaniu z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków, 8.06.1997, w: *Pielgrzymka Apostolska Ojca świętego Jana Pawła II do Polski*, s. 146.

Jan Paweł II, *Przesłanie do biskupów polskich*, Kraków, 8.06.1997, w: *Pielgrzymka Apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski, 31.05.1997 – 10.06.1997. Przemówienia, dokumentacja*, Poznań 1997 s. 136–140.

Jan Paweł II, *Świat dzisiejszy woła o kapłanów świętych*, Watykan, 14.02.1999, w: Jan Paweł II, *„Moja i Wasza Ojczyzna”. Przemówienia do biskupów polskich wygłoszone z okazji wizyty „ad limina Apostolorum”*, Warszawa 1998, s. 31–44.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w siedzibie UNESCO*, 2.06.1980, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. 3 z. 1 (1980, styczeń-czerwiec), Poznań 1985, s. 726–736.

Konferencja Episkopatu Polski, *Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji* (mps. w posiadaniu autora).

Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Città del Vaticano 1994.

Kongregacja Nauki Wiary, *Nota doktrynalna o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu politycznym*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 23(2003) nr 2, s. 49–54.

Langkammer H., *Etyka Nowego Testamentu*, Wrocław 1985.

Laurentin R., *Nowe wymiary miłości*, Warszawa 1977.

Lazure N., *Les valeurs morales de la théologie johannique (Évangile et Épitres)*, Paris 1965.

Marchel W., *Abba, Vater! Die Vaterbotschaft des Neuen Testaments*, Düsseldorf 1963.

Muszala A., *Przewodnik po cierpieniu*, Kraków 2016.

Negoltsa A., Daniel C., *L'Agneau de Dieu est le Verbe de Dieu*, „Novum Testamentum” 13(1971) s. 24–37.

Paweł VI, *Adhortacja „Evangelii nuntiandi”*, Città del Vaticano 1975.

Prete B., *Dati e caratteristiche della antropologia giovannea*, w: *L'antropologia biblica e morale. Atti del Io Congresso dei Bibliisti e Moralisti dell'Italia Meridionale (Castellamare 1–2 giugno 1971)*, Napoli 1972, s. 817–870.

Rad G. von, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986.

Randall J. F., *The Theme of Unity in John XVII, 20–23*, „Ephemerides Theologicae Lovanienses” 41(1965), s. 373–394.

Ratzinger J., *Rappresentanza/Sostituzione*, w: *Dizionario teologico*, Brescia 1969, s. 46–48.

Rossi L., *Carità*, w: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, red. L. Rossi, A. Valsecchi, Roma 1976, s. 89–99.

Rupnik M., *Dire l'uomo, 1: Persona, cultura della Pasqua*, Roma 1997.

Schnackenburg R., *Das Johannesevangelium*, t. 1, Freiburg im Br. 1965.

Siegwalt G., *La loi chemin du salut*, Neuchatel 1971.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526–606.

Tremblay R., *L'innalzamento del Figlio, fulcro della vita morale*, Roma 2001.

Tremblay R., „*Prendete il mio giogo*”. *Filiazione e morale*, „Lateranum” 72(2006) s. 305–318.

Trilling W., *Christusverkündigung in den synoptischen Evangelien*, Leipzig 1968.

Ullrich L., *Problem jedności Kościoła w perspektywie współczesnej odnowy ekumenicznej*, „Communio” 8(1988) nr 2, s. 54–77.

Wattiaux H., *Engagement de Dieu et fidélité du chrétien. Perspectives pour une théologie morale fondamentale*, Louvain-la-Neuve 1979.

Weissnaht B., *Teologia filosofica. Dio come problema filosofico e religioso*, Cinisello Balsamo 1997.

Weron E., *Ludzie świeccy w służbie Królestwa Bożego*, „Communio” 6(1986) nr 2, s. 105–113.

XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów. *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej. Lineamenta*, Watykan 2011.